

Yazar: Elif Altun

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Bir milletin en temel yapı taşı ailedir. Ailede ise anne; yani kadındır. Milletlerin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel yapısını anlayabilmek için toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin ve de bilhassa kadının hayatı mercek altına alınmalıdır. Ünlü İngiliz düşünürü Stuard Mill, “Bir uygarlığın seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadınlarının hayatına bakınız.” diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir. Çağlar boyunca sürekli gündem konusu olan kadın kimi zaman el üstünde tutulmuş, kimi zaman hakir görülmüştür. Kaynakların ve de araştırma eserlerin verdiği bilgiler ışığında söyleyebiliriz ki Selçuklu toplumunda kadın, diğer toplumlardaki çağdaşı olan kadınlardan farklı bir konumdadır. Selçuklularda kadın eştir, annedir, çadırının reisidir. Sosyal hayatın içerisinde oldukça aktif ve etkilidir.

Türkler Anadolu’da ilk büyük imparatorluk olarak Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurmuştur. Anadolu’ya birçok defa akınlar düzenleyen Selçuklu Türkleri, 11. yüzyılda 1071 yılında gerçekleşen Malazgirt zaferiyle Anadolu’ya bütünüyle hâkim olmuş ve devletin merkezini 1075 yılında ilk kez İznik’te inşa etmiştir.[1] 13. yüzyılın sonlarında ise devlet dağılmaya başlamış, 1250-1358 yılları arasında Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Tenvâif-i Mülûk adı verilen beylikler kurulmuş ve daha sonra bu beyliklerden Osmanoğulları, Osmanlı İmparatorluğu’nu kurmuştur.[2]

Anadolu’da Selçuklu Devleti’ni kurarlarken başlıca üç kültürden -Türk, Acem, Arap- müteşekkil bir yapı içerisindeki Selçuklularda resmi dil Farsça, bilim ve din dili ise Arapçaydı. Sanat ve mimaride Bizans’ın izleri de görülmekteydi.[3] Böylesi bir sosyal çeşitlilik içerisinde olan Selçuklu kadını, eşinin her zaman vekili ve yardımcısı durumundaydı.[4] Sınıfsız bir cemiyet hayatına sahip olan Selçuklularda sosyal yapı, Ortaçağ Avrupası’ndan tamamen ayrı bir yapı oluşturmuş, şer’i hükümler karşısında kadın ve erkek toplumun tüm kesimleri eşit kabul edilmiştir.[5] Turan; “İslâmiyet’in kabulüne, Karahanlı ve Selçuklu hükümdarlarının imanlı Müslüman olmalarına rağmen kadın hukukunda hiçbir değişiklik olmamış; kadınların siyasî rolleri, içtimaî ve hukukî mevkileri asırlarca devam etmiştir.” diyerek durumun vaziyetini açıklamıştır.[6]

Göçebe hayat sürerken annelik görevi dışında, ata binen, savaşlarda yer alan Türk kadınının, yerleşik hayata geçildiğinde devlet yönetimi de dâhil olmak üzere toplumdaki önemli işlerde ve yapılarda ismi anılır olmuştur.[7] Anadolu’da bugün hâlâ tüm heybetiyle ayakta duran ve o zamanlar Bîmâristân, Dârüşşifâ ve Dârussihha adı verilen hastanelerin en eskisi[8] Gevher Nesibe Hatun adına Kayseri’de 1205 yılında yaptırılmıştır.[9] Kitabesinde: “Kılıçarslan oğlu, Büyük Sultan Keyhüsrev zamanında, Kılıçarslan’ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe’nin vasiyeti olarak 602 yılında, bu hastaneyi bina etti.” yazmaktadır.[10]

Sosyal Yaşamda Kadın

Gününün büyük bir kısmını evinde geçiren Selçuklu kadını evini düzenliyor, yemek pişiriyor ve bunun yanında çocuğunun bakımıyla ilgileniyordu. Dindar bir kimliğe de sahip olan Selçuklu kadını hayatının merkezi konumundaki evinde aynı zamanda ibadetleriyle meşgul oluyordu. Dinî hayata bakıldığında kadınların erkeklerle birlikte ayinlere katıldığı, kadın-erkek dengesini ortaya koyan bu geleneğin sürdüğü, İslâm'ın kabulünden sonra Hoca Ahmed Yesevi'nin (ö. 562/1167) zikir meclislerinde görülmektedir.[11] Türkiye Selçuklu dönemini anlatan minyatürlere bakıldığında da kadın ve erkeğin hemen hemen aynı fizyonomide, eşit ölçülerde ve yüzlerinin birbirine dönük şekilde resmedilmesi kadınların erkeklerle bir tutulduğunun, toplumda cinsiyet ayrımının olmadığını göstermektedir.[12]

Evinde misafirlerini ağırlayan kadın serbest zamanlarında ev ekonomisine katkı sağlayacak işlerle uğraşıyordu. Geleneksel Türk misafirperverliği Selçuklularda da çok iyi bir şekilde sürdürülüyordu.[13] Komşular, kadınlar birbirleriyle ikramda bulunmak için yarışıyorlardı. Dünyanın en güzel yemekleri ve haftada bir gün diğer güne de yetecek kadar ekmeği pişiriliyor ve bunlar taze iken misafirlere ikram ediliyordu.[14]

Büyük Selçuklu Dönemine Ait, Seramik Süslemeye Kadın Figürü
Kaynak: twitter.com/tasvirsanatları/status/1201549926301392896

Selçuklu kadınlarının dış dünya ile irtibatını sağlayan bir vasıta örgütlenerek kurdukları Ahiliğin kadınlar kolu olan Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bâcıları) teşkilatı idi. Bu teşkilatın mensubu olan kadınlar birçok iş kolunda sosyal, kültürel ve dini etkinliklerini birlikte gerçekleştiriyordu. Bu kadınların ürettiği halılar, kilimler, kumaşlar ve kıyafetler çok kaliteliydi ve dışarıya ihraç ediliyordu.[15] Selçuklu kadınları birlikte güzel vakit geçirmek amacıyla bağ, bahçe gezilerine çıkabiliyordu. Sokaklarda, caddelerde at üstünde bile kadınlara rastlamak sıradan bir durumdu. Yeri geldiğinde tıpkı bir erkekten beklenildiği gibi Selçuklu kadını silahını yanına alıp atına biniyor ve ailesi için gelir getirecek işler peşinde koşabiliyordu.[16] Başına gelen kanunsuz olaylar karşısında haklarını da arayan kadınlar, toplumun önde gelenlerine, mahkemelere müracaat edip şikâyetlerini dile getiriyordu.[17] Örneğin; Sultan Rükneddin Süleyman Şah'ın gözdesi Ayaz, bir gün avda, sıcak altında çok susayınca oradan geçmekte olan bir kadının elindeki yoğurt kabını alıp kaçmıştı. Bunun üzerine sultana, yetim çocuklarının geçimini sağlamak için satacağı yoğurdu çalan Ayaz hakkında şikâyette bulunan kadının mağduriyeti giderilmiş, bunun yanında hırsızlığını inkâr eden Ayaz'ın karnı yarılıp kadının haklı olup olmadığı da ortaya çıkarılmıştır.[18]

Câriye Kadınlar

Savaş sonrası esir düşen kadınlara câriye[19] denilmiştir. Bir kadının câriye statüsüne düşmesi için savaş sonunda esir edilmesi şarttır. Genelde eşini savaşta kaybetmesi, kendisine bakacak kimsenin olmaması ve öldürülmesi dinen yasak olduğu için kadınlar erkeklere oranla daha çok köleleştirilmiştir. Bir kişinin câriyeye sahip olabilmesi için câriyenin savaş ganimeti olarak ona düşmesi gerekmektedir. Efendi ile câriye arasındaki ilişki İslâm hukukunun çizmiş olduğu sınırlar çerçevesindedir. Hizmetçilik ilişkisinde kimsenin, efendi de dâhil câriye üzerinde istifraş (efendinin câriyesi ile nikâhsız olarak karı-koca hayatı yaşaması) hakkı yoktur.[20] Hizmetçi pozisyonundaki câriye efendisinin iznini alarak başka bir köle ile evlenebiliyordu. Evlense bile efendisine karşı hizmeti, sorumluluğu devam ediyordu.[21]

Efendinin istifraş hakkını kullanabilmesi için câriyenin bekâr olması şarttı. Câriye eğer efendisinden çocuk sahibi olursa ümm-i veled statüsüne geçiyor ve efendisinin ölümünden sonra özgürlüğüne kavuşuyordu. Doğan çocuk ise hür kabul ediliyordu. Evli olan kölelerin birbirinden sahip olduğu çocuklar ise efendinin oluyordu. Efendi dilerse câriyeyi azat ederek yahut etmeyerek onunla evlenebiliyordu. Önemli bir gelir kaynağı olan köle ticareti Anadolu'da her yıl kurulan uluslararası Yabanlu pazarında gerçekleştiriliyordu. Tüm bunların yanında İslâm hukuku kölelerin azat edilmesini teşvik ediyordu.[22] İslâm hukukuna göre örtünmeleri yasaklanan câriyeler, saray hayatında da güzellikleri ve yeteneklerine göre istihdam edilerek kullanılıyordu. Eğlence meclislerinde boy gösteren câriyeler bazen sultanlar için hediyeleşme aracı oluyordu. Örneğin; dinlediği bir şiirden oldukça etkilenen Sultan Rükneddin Süleyman Şah, şiirin sahibine hediye olarak iki bin dinar, on at, on katır, on iki deve ve beş güzel yüzlü Rum câriye vermiştir.[23]

Sonuç

Türkiye Selçukluları her ne kadar ataerkil bir toplum yapısına sahip olsalar da bu durum kadınlar için olumsuzluk teşkil etmemiştir. Aksine toplum tarafından Ortaçağ Avrupası'ndaki çağdaşı kadınlardan oldukça iyi bir statü de konumlandırılan Selçuklu kadını yaşamının her alanında

geniş bir serbestlik içerisinde işlerini yürütebilmiştir. Dönemin önemli kaynaklarından olan seramik ve çinilerde yer alan resimlerde göstermektedir ki Selçuklu kadını toplumsal kimlik statüsünde erkekle eşit kabul edilmiş ve neredeyse erkeklerin sahip olduğu hakların tümüne erişmiştir. Kadınların kurmuş oldukları Bacıyan-ı Rum teşkilatı ile de Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması hususunda çok önemli bir görevi yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Son olarak bu çalışmamızda Aytunç Altındal'ın “*Türkiye’de Kadın*” adlı eserinde Türk modernleşmesi zaviyesinden bakarak ileri sürdüğü İslâmiyet’ten önce Türk kadınının daha özgür ve iyi bir durumda olduğu; İslâmiyet ile birlikte köktencilige dönülüp kadının ikincil vatandaş statüsüne düşürüldüğü tezi dönemin kaynaklarının ve araştırma eserlerin ışığında çürütülmeye çalışılmıştır.

Dipnot

- [1] Aytunç Altındal, *Türkiye’de Kadın*, 4. baskı (İstanbul: Süreç Yayınları, 1985), 77.
- [2] Altındal, *Türkiye’de Kadın*, 78.
- [3] Altındal, *Türkiye’de Kadın*, 78.
- [4] Refik Turan ve Güray Kırpık, “*Selçuklu Devrinde Türk Sosyal Hayatının Unsurları*,” 20. Erişim 20 Aralık, 2017. <http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2016/01/selcuklu-donemi-turklerde-sosyal-ve-ekonomik-hayat.pdf>.
- [5] Sinan Dimez, “*Türkiye Selçuklu Devleti’nde Sosyokültürel Hayat ve Tokat’a Etkisi*,” GÜSBD, sayı 14 (2015): 803.
- [6] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 11. baskı (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009), 311.
- [7] Kamile Ünlüsoy, “*Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi*,” e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi, 2/2 (Güz 2009): 57.
- [8] Kayseri’nin Yenice mahallesinde bulunan ve günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılan külliye, Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan adına yaptırılmıştır. Bk. Ahmet Hulisi Köker, “*Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi*,” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 39-42.
- [9] Turan, *Selçuklular Tarihi*, 343.
- [10] Şayan Ulusan ve Shurubu Kayhan, *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, c. 1 (Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 2016), 111.
- [11] Ünlüsoy, “*Kadına Bakış*,” 59.
- [12] Başak Burcu Tekin, “*Selçuklu Kültüründe Kadının Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*,” Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9/10 (Bahar 2014): 994.
- [13] Biçak, “*Selçuklu Toplumunda Kadın*,” 49-51.
- [14] İbn Battûta, *Seyahatnâmesi* (çev. A. Sait Aykut) 2. baskı, c. 1 (İstanbul: YKY Yayınları, 2004), 400.
- [15] Gönül Öney, “*Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın*,” Sanat Tarihi Dergisi, sayı 7/1 (Nisan 2008): 60.
- [16] Tekin, “*Kadının Konumu*,” 999.
- [17] Biçak, “*Selçuklu Toplumunda Kadın*,” 67.
- [18] İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 35-36.
- [19] Kadın köle anlamında bir fıkıh terimi. Bk. Mehmet Âkif Aydın ve Muhammed Hamidullah, “*Köle*” DİA, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 237-246.

- [20] Biçak, "Selçuklu Toplumunda Kadın," 92.
[21] Biçak, "Selçuklu Toplumunda Kadın," 92-93.
[22] Biçak, "Selçuklu Toplumunda Kadın," 93-96.
[23] Biçak, "Selçuklu Toplumunda Kadın," 96-99.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Şemsüddin. *Seyahatnâmesi*, 2. baskı (çev. A. Sait Aykut) c. 1. İstanbul: YKY Yayınları, 2004.
İbn Bibi, Nâsîrüddin Hüseyin b. Muhammed. *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*. Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

İkincil Kaynaklar

- Altındal, Aytunç. *Türkiye'de Kadın*, 4. baskı. İstanbul: Süreç Yayınları, 1985.
Aydın, Mehmet Âkif ve Hamidullah, Muhammed. "Köle." DİA, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 237-246.
Biçak, Sedat. "Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI.-XIV. yy)." Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
Dimez, Sinan. "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Sosyokültürel Hayat ve Tokat'a Etkisi." GÜSBD, sayı. 14 (2015): 797-827.
Köker, Ahmet Hulisi. "Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi." DİA, c. 14 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 39-42.
Öney, Gönül. "Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın." Sanat Tarihi Dergisi, sayı. 7/1 (Nisan 2008): 55-75.
Tekin, Başak Burcu. "Selçuklu Kültüründe Kadının Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme." Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı. 9/10 (Bahar 2014): 991-1008.
Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 11. baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.
Turan, Refik ve Kırpık, Güray. "Selçuklu Devrinde Türk Sosyal Hayatının Unsurları." <http://www.manevisosyalhizmet.com/wpcontent/uploads/2016/01/selcuklu-donemi-turklerde-sosyal-ve-ekonomik-hayat.pdf>.
Uluslan, Şayan ve Kayhan, Shurubu. *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, c. 1. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 2016.
Ünlüsoy, Kamile. "Alevi-Bektaşî Geleneğinde Kadına Bakış Denemesi." e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi, sayı. 2/2 (Güz 2009): 55-90.